

## Al eeuwen achter de toren: de Varkensmarkt te Hilvarenbeek



***De Varkensmarkt ligt tussen, en bijna aan de zamenvloeiing der beide beekjes. Zij ontving haren naam van het gebruik dat men in vroeger tijd van dezelfde maakte. De steenachtige gronden omtrent deze plaats, doen vermoeden dat zij regelmatig bebouwd is geweest. H. Broeders (1838)***

Hilvarenbeek wordt bejubeld om zijn Vrijthof, maar met de Varkensmarkt beschikt het dorp over een tweede, bijzonder fotogeniek plein. Het is karakteristieke plek, die net als het Vrijthof wordt gesierd door een fraaie lindeboom.

Rond 1400 was op de Varkensmarkt al stenen bebouwing aanwezig. Dat is niet verwonderlijk, als men zich verdiept in de Beekse geschiedenis. Ter plaatse van de nabijgelegen St. Petrus Banden kerk werd al kort na 970 het eerste kerkje gesticht. In de middeleeuwen was Hilvarenbeek zetel van een machtig decanaat van het bisdom Luik en aan de kerk was een kapittel verbonden.

Aanvankelijk was dit een drassig gebied, gelegen tussen twee beken, de Noorderbeek en de Zuider- of Platte Beek, die aan de oostzijde van de Varkensmarkt samenvloeiden en verder liepen als De Stroom. Op het plein staat een bronzen beeld van Wim Gubbels genaamd 'Stroming' dat hieraan nog herinnert.

Opgravingen, die in 1980 en 1984 op het dan braakliggende terrein direct achter de kerk werden gedaan, geven een beeld van de vroegste bewoning. In twee dagen tijd werden maar liefst 135 vondsten gedaan. Aangetroffen werden o.m. een waterput, aardewerk uit de 14<sup>e</sup> t/m 18<sup>e</sup> eeuw, glas en etensresten. Dat in het gebied welvarende mensen hebben gewoond blijkt onder meer uit de vondst van fragmenten van wijnglazen en resten van Zuid-Europese gerechten zoals druiven, vijgen en zelfs een perzikpit. In het gebied zijn later ook nog een olielampje in geelglazuur, 3 putten van een schorsmolen uit de 18<sup>e</sup> eeuw, een deel van een 16<sup>e</sup> eeuwse muur en een drietal geelkoperen muntgewichtjes uit de eerste helft van de 17<sup>e</sup> eeuw gevonden.

Vroege bebouwing op de Varkensmarkt is ook duidelijk aangegeven op de eerste kadastrale kaarten. Deze kaarten komen tussen 1811 en 1832 tot stand met de productie van eigendommenkaarten, de zogenoemde minuutplannen. Op een fragment daarvan is te zien dat de percelen waarop ruim 100 jaar later Varkensmarkt 12 en 15 zouden worden gebouwd ook in die tijd al bebouwing stond. De Platte

*Enkele archeologische vondsten ten oosten van de St. Petrus Banden kerk.*



*14<sup>e</sup> eeuwse kannetje*



*16<sup>e</sup> eeuwse kamerpot in loodglazuur*



*16<sup>e</sup> eeuwse papkom*



*Muntgewichtjes, eerste helft 17<sup>e</sup> eeuw*

Beek stroomde er in die tijd nog vlak langs. Ook aan de zuid- en noordzijde van de Varkensmarkt stond bebouwing. De achterzijde van de kaart geeft informatie over de toenmalige bewoners. Aan het plein waren dit *Wouter Mathijs Volders, metselaar, huis en erf* (Varkensmarkt nr's 12-14), *Hendr. Jac's van Gestel, huis schuur en erf* (nr. 15) en *Jan Verheggen, bakker, huis en erf* (Kapittelstraat nr. 11).

Direct achter de kerk en grenzend aan de achterzijde van nr. 15 is een fors woonhuis zichtbaar. Hier woonde de bekende orgelbouwer B.P. van Hirtum, die in Hilvarenbeek ook een tijdje wethouder was. Aan het plein, waar nu nr's 19-23 zijn, bezat hij een nog stuk onbebouwde grond ('*tuin*').



Kadasterkaart  
(minuutplan)  
Varkensmarkt  
en omgeving  
1811/32

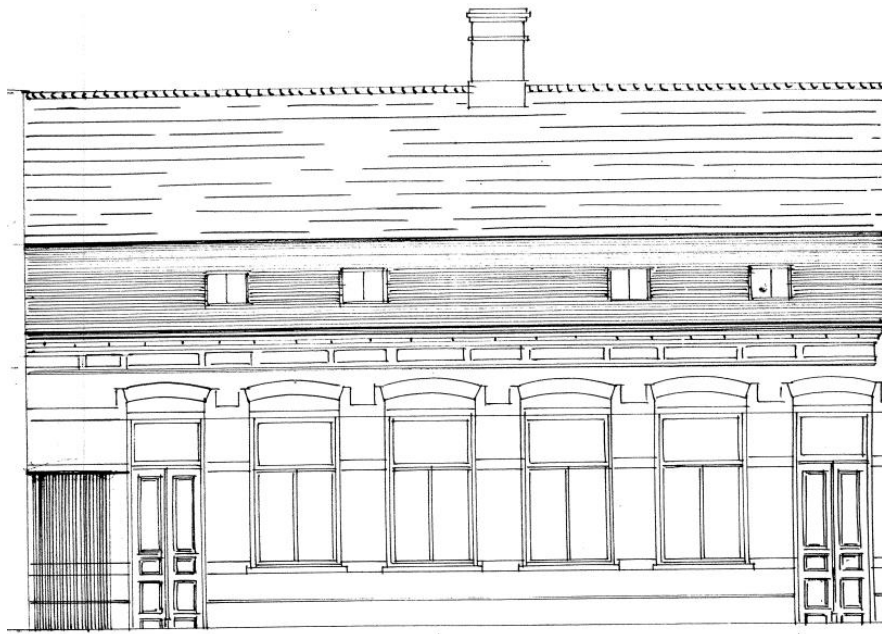
Alle vroege bebouwing aan het plein en directe omgeving is inmiddels verdwenen. Een grote brand in de nacht van 29 op 30 april 1842 verwoestte in totaal 13 woningen ten oosten van de kerk en later deed de slopershamer de rest. De enige vroege dorpsbebouwing ten oosten van de kerk die bewaard is gebleven is een (voormalige) langgevelboerderij ten oosten van de Varkensmarkt bij de Paardenstraat. Deze boerderij stamt waarschijnlijk van voor 1800 en is later een aantal keer verbouwd tot uiteindelijk vijf woningen (nr's 35-43). Het rijtje woningen staat tegenwoordig ook bekend als de Platte Beek en wordt beschermd als monument.

In 1877 klagden de bewoners van de Varkensmarkt dat de weg naar de kerk, school en raadhuis bijna onbegaanbaar was geworden. Daarop besluit de gemeenteraad om de Varkensmarkt '*uitkomende aan beide zijden van de kerk*' te verharderen met klinkers. Te beginnen bij het nonnenklooster (op de hoek van de Paardenstraat en de Doelenstraat), door de Paardenstraat tot aan de Varkensmarkt, waar de weg zich splitste in een pad door de huidige Kapittelstraat en aan de andere zijde een pad richting de huidige Gelderstraat. Het werk werd in 1879 gestart. De kosten werden gedekt door de verkoop van heidegronden.

In 1882 liet de gemeente aan de Varkensmarkt een brandspuithuisje bouwen. Bekenaar Jan Naaijken kan het zich nog herinneren uit zijn vroegste jeugd: het huisje stond ongeveer daar waar nu de lindeboom groeit. Een logische plaats, want deze omgeving van de kerk had nogal wat branden gekend en in 'd'n Beek' was water genoeg voorhanden. Maar niet iedereen was het ermee eens: buurtbewoner H. Lathouwers protesteerde tegen de bouw, die de lichtinval in zijn woning belemmerde. Het blusmateriaal in het brandspuithuisje bestond uit een grote brandspuit op een kar, een kleine draagbare brandspuit, beide aangeschaft in 1808, brandemmers, brandhaken waarmee

muren en gebinten omver werden getrokken en zogenaamde brandzeilen, die men bij een brand over belendende panden trok en nat hield.

Het huidige beeld van de Varkensmarkt komt voornamelijk tussen 1913 en 1933 tot stand en is onlosmakelijk verbonden met de bouwkundige A.A. Smolders. Antoon Smolders (1863-1952) tekende en ontwierp vele gebouwen in Hilvarenbeek en omgeving, waaronder in 1925 de jongensschool aan de Varkensmarkt, het liefdesgesticht aan de Koestraat (gesloopt), sigaren- en boterfabrieken, herenhuizen en boerderijen. Op landgoed De Utrecht werkte hij onder meer aan Rustoord en, samen met de Amsterdamse architecten Staal en Kropholler, aan de brandtoren en houtvesterswoning (1905). De firma A.A. Smolders & Zn. was gevestigd ter plaatse van de huidige Rabobank aan het Vrijthof.



*'Plan voor twee woonhuizen voor den heer Joz. vd Biggelaar te Hilvarenbeek' (1927), Varkensmarkt 14 en 16*

In opdracht van Jos van den Biggelaar, *smid, wonende aan de markt te Hilvarenbeek*, tekende Smolders de vier woningen aan de Varkensmarkt 14-20. Dit rijtje woningen kwam in twee fasen tot stand, in 1913 (18 en 20) en in 1927 (14 en 16). Soortgelijke woningen van de hand van Antoon Smolders zijn ook in de Koestraat te vinden, maar die in de Bloemenstraat zijn inmiddels gesloopt. Naast de 4 rijwoningen stond destijds al, ter plaatse van het huidige pand op nr. 12, de oude boerderij annex woonhuis van A. Papen.

Op den duur komen steeds meer werkzaamheden binnen het familiebedrijf voor rekening van de zonen van Antoon, Janus en Jan. Zo staat in de bouwaanvraag uit 1927 vermeld: *met de uitvoering is belast J. Smolders, Voortsepad Hilvarenbeek*. Aan het Voortsepad was, achter de woonhuizen van Janus en Jan, ook een werkplaats gevestigd. Voor deze werkplaats wordt, eveneens in 1927, een hinderwetvergunning aangevraagd voor het plaatsen van een elektromotor. Hiermee konden machinale bewerkingen zoals schaven en zagen worden uitgevoerd. Dit leidde aanvankelijk tot forse bezwaren van bakker M. Peeters, hetgeen firma Smolders noodzaakte tot een aantal bouwkundige aanpassingen *om het gedreun tegen te gaan*. In 1947 wordt weer een nieuwe werkplaats gebouwd. De prachtig gedecoreerde woonhuizen aan het Voortsepad staan er nog steeds (nr. 3 en 5). Aan de achterzijde staat ook nog de voormalige werkplaats; de naam Smolders is er groot in de dakpannen verwerkt.





*Olieverfschilderij omgeving Varkensmarkt van J.A.W. van Ooijen (1933?)*

In de vestibule van het raadhuis van de gemeente Hilvarenbeek hangt een schilderij van Johannes Antonius Wijnand van Ooijen alias Toon van Ooyen. Toon van Ooyen werd geboren in Hilvarenbeek op 22 juni 1885 en overleed te Eelde op 10 februari 1954. Hij woonde en werkte o.m. in Den Haag en vanaf 1938 in Eelde. Het doek is in bruikleen gegeven aan de gemeente Hilvarenbeek; in het Brabants Dagblad laten de schenkers weten dat het doek is geschilderd in 1933. Dat zou betekenen dat we hier de situatie zien kort voordat de Varkensmarkt definitief werd bebouwd. Op de voorgrond bij het paard met kar het onbebouwde perceel Varkensmarkt 15-17. Rechts op het perceel, niet (meer) zichtbaar op het schilderij, stond een oude hoeve die volgens Piet Smolders kort voor de bouw werd gesloopt. Dit was waarschijnlijk het bouwwerk dat op de kadastrale kaart uit 1832 ter plaatse van nr. 15 stond. Wel te zien is een eenvoudig woonhuis, hier werd later de werkplaats van de firma Smolders tegenaan gebouwd. In dit huis hebben onder andere Mie Heeffe en de weduwe Jans van Loon gewoond. Mie Heeffe-Lavrijssen (1887-1957) was een van de drie klokkenluidsters van Hilvarenbeek. De welbespraakte Mie heeft zich nog onsterfelijk gemaakt door haar legendarische optreden (1952) in het KRO radioprogramma 'Brabants halfuur' over klokken en beiaarden. Rechts van het woonhuis is nog net de achterzijde van het Van Hirtumhuis te zien en aan het einde van de Varkensmarkt het zgn. 'E.K.-huis' (vernoemd naar de 'Eucharistische Kruistocht'). Geheel links, achter de begroeiing en rakelings langs de bebouwing liep de Platte Beek.

Op 9 november 1932 respectievelijk 18 januari 1933 werden de bouwvergunningen verleend voor het '*plan voor een te bouwen dubbel woonhuis voor Gebr. A. en J. Smolders*' en het '*plan voor het bouwen van 4 woonhuizen en een winkelhuis*'. Hierdoor ontstond een nieuw, driehoekig pleintje met een expressieve bouwstijl, waarbij vooral het vakkundig uitgevoerd metselwerk in het oog springt. Het project was een van de laatste werken van de hand van Smolders senior.

Het dubbele woonhuis werd door de firma A.A. Smolders & Zn. gebouwd voor de broers Jan en Janus Smolders zelf. Achter de woningen stond lange tijd een timmerwerkplaats. De broers zetten er het succesvolle bedrijf van hun vader Antoon voort. De werkplaats is verdwenen, maar de twee woonhuizen zijn sindsdien nauwelijks veranderd. Opvallend is dat de bouwtekening hekwerken op de aanbouwen laat zien. Deze hebben er echter nooit gezeten. Wel staat nu voor de huizen een

*'Plan voor een te bouwen dubbel woonhuis voor Gebr. A. en J. Smolders' (1932), Varkensmarkt 15-17*



*'Plan voor het bouwen van 4 woonhuizen en een winkelhuis' (1933), Varkensmarkt 19-27*



afrastering met stenen pilasters en een houten raamwerk. Ook de detaillering van dakkapellen en enkele glas in lood vensters wijkt wat af van de feitelijke situatie. Op de keukens annex *waschhuis* stonden schoorstenen die op de foto van net na de oplevering nog te zien zijn.

De vier woonhuizen en het winkelpand werden gebouwd door *A. Smolders v Opstal*, *gemeenteopzichter Hilvarenbeek*. Deze Smolders was afkomstig uit een andere timmermansfamilie uit Hilvarenbeek. Opdrachtgever was F. Jacobs, namens de gezusters M.A.J. en E. Jacobs. Deze dames woonden aan de Paardenstraat. Kadowinkel Piggy's heeft dus altijd een winkelbestemming gehad: eerder waren hier onder andere een lijstenmakerij, een kruidenierszaak en de Volksbank gevestigd. Twee deuren verder, op nr. 27, dreven Jan Visscher en zijn vrouw Siertje uit Volendam vanaf 1937 jarenlang een viswinkel.

Na de oplevering van het project werden gootsteen en vuil water nog via buizen afgevoerd naar '*de waterloop*'. De Platte Beek liep nog altijd over de Varkensmarkt en was inmiddels een (blauw)sloot





*Nr's 15 en 17 kort na de oplevering in 1933*



*Foto omstr. 1959 met de gesloopte boerderij van fam. Papen en de Kadett van fam. Smolders*



*Luchtfoto van de Varkensmarkt omstr. 1959. De woningen aan de huidige Kapittelstraat zijn al afgebroken.*

waarop ook geloosd werd door onder meer de leerlooierij aan de Koestraat. Dit werd later een gemetselde riolering die uiteindelijk helemaal onder het wegdek verdwenen is. Ook de ijzeren palen waaraan het vee werd vastgebonden tijdens de veemarkten zijn kort na de oplevering verdwenen van de Varkensmarkt. Eén exemplaar daarvan is nog te vinden op de foto's.

Het meest in het oog springende gebouw aan de Varkensmarkt is ongetwijfeld de voormalige jongensschool. In 1925 werd hier de St. Petrus-Canisiusschool gerealiseerd, naar een ontwerp van Antoon Smolders. In 1957 werd dit gebouw herontwikkeld en uitgebreid met een verdieping. Bij deze verbouwing was Pierre Tooten betrokken als architect. De voorzijde van de voormalige jongensschool wordt gesierd door indrukwekkende mozaïeken boven de ingang en op het timpaan. Deze mozaïeken werden kort na de verbouwing van eind jaren '50 vervaardigd door de veelzijdige Tilburgse kunstenaar Frans Mandos. Soortgelijke mozaïeken van de hand van Frans Mandos zijn ook te vinden aan de buitenkant van het gymnastieklokaal van basisschool Don Sarto in Tilburg.



*Voormalige jongensschool met mozaïeken van Frans Mandos*

In verband met herontwikkelingsplannen voor het gebied achter de kerk vielen vanaf eind jaren '50 woonhuizen en boerderijen onder de slopershamer om te worden vervangen nieuwbouw. De buurt kende jarenlang dichtgetimmerde bouwvallen en braakliggende terreinen. Beeldbepalende panden als het Van Hirtumhuis en de boerderij van Papen verdwenen. Het had niet veel gescheeld of ook de nalatenschap van de firma A.A. Smolders & Zn. aan de Varkensmarkt was hetzelfde lot beschoren geweest.

In 1944 krijgt Adrianus Smolders (nr. 17) bij zaagwerkzaamheden op de (oude) Heimolen – deze hoeve stond vlakbij de huidige hoeve 'de Heimolen' - een splinter boven zijn oog en overlijdt. Het aannemers- en timmerbedrijf wordt dan uitgekocht door zijn broer - en buurman - Johannes. Diens erven bieden de woning op nr. 15 in 1972 te koop aan aan de gemeente Hilvarenbeek. Enkele jaren later wordt ook de bijbehorende timmerwerkplaats aan de gemeente verkocht. In 1981 werd na protest besloten om de vijf woningen in de voormalige langgevelboerderij 'de Platte Beek' te restaureren. De werkplaats van de firma Smolders en de naastgelegen woning van Mie Heeffier werden nog gesloopt om plaats te maken voor winkels en appartementen, maar de woonhuizen aan het plein en de jongensschool zijn behouden voor de toekomst.



## Geraadpleegde bronnen

Afdeling archeologie archiefdienst gemeente Tilburg (1983) - Archeologie in Tilburg en omgeving 1980-1982. Verslag van het oudheidkundig centrum "De Oliemeulen" tussen 1 juli 1980 en 1 januari 1983

Brabants Dagblad (datum onb.) - Hilvarenbeek krijgt 'Varkensmarkt'; familie Smolders geeft olieverfschilderij in bruikleen.

H. Broeders (1838) - Geschied- en aardrijkskundige beschrijving der gemeente Hilvarenbeek, voor de jeugd

Ton van Doormaal (1986) - Muntgewichtjes van de Varkensmarkt. In: Nieuwsbrief heemkundige kring Ioannes Goropius Becanus nr. 13 jaargang 5

Jef van Gils, Ronald Peeters (1994) - Hilvarenbeek en zijn kerkdorpen

Jef van Gils (2006) - Hilvarenbeek onder de koningen - Een Kempisch dorp in de 19<sup>e</sup> eeuw

Jan van Helvoirt, Emmanuel Naaijken (2009) - Bouwtekeningen van Toon Smolders: 1 en 2. In: Tussen paradijs en toekomst: nieuwsbrief van de heemkundige kring Ioannes Goropius Becanus nr. 81 jaargang 29

Wies van Leeuwen (1984) - Van langgevel tot gevelrij; Varkensmarkt 35-43 te Hilvarenbeek. In: Nieuwsbrief heemkundige kring Ioannes Goropius Becanus nr. 7 jaargang 3

Henk Stoeper (1988) - De Petruskerk van Hilvarenbeek in archeologisch perspectief. Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek, overdrukken nr. 333

Regionaal Archief Tilburg - nr. 1318 Inventaris van de collectie Bouwvergunning van de Gemeente Hilvarenbeek, (1889) 1905-1934;

Regionaal Archief Tilburg - nr. 1319 Collectie Hinderwetvergunningen van de Gemeente Hilvarenbeek, 1897-1934

Piet Smolders

Riet Smolders

Jan Naaijken

[www.cubra.nl](http://www.cubra.nl)

[www.watwaswaar.nl](http://www.watwaswaar.nl)